

*Останчук Я. В.,**кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

КОНЦЕПТ UNDERSTANDING: КОГНІТИВНІ ОЗНАКИ ТА НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ

Анотація. Стаття присвячена проблемі реконструкції концепту UNDERSTANDING як фрагменту мовної картини світу. На матеріалі англійських лексикографічних джерел та вибірки з творів англійської та американської літератури досліджено основні когнітивні ознаки, що формують концепт, та проаналізовано особливості його вербальної реалізації.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт, концептуальна картина світу, концептуальний аналіз, концепт UNDERSTANDING, номінативне поле, когнітивні ознаки.

Характерною рисою сучасних лінгвістичних досліджень є спроба реконструкції духовного універсу людей різноманітних культурно-історичних спільнот. Виявлення й аналіз універсальних категорій, що визначають категорії людської свідомості, неможливі без вивчення мовної картини світу, в якій відображений образ світу певного етносу. Мовну картину світу визначають як спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності через призму мовних та національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретацію навколишнього світу за національними структурно-концептуальними канонами [4, с. 156]. Власний мовний спосіб концептуалізації дійсності є універсальним, з іншого боку – національно специфічним. Як зазначає Ю. Апресян, «носії різних мов сприймають світ крізь призму своїх мов» [1, с. 39], що дає змогу стверджувати, що мовна картина світу втілює в собі зафіксований у мовних формах спосіб світосприйняття і світобачення певного народу.

Одним із шляхів реконструкції мовної картини світу є аналіз концептів як «оперативних змістових одиниць пам'яті, ментального лексикона, концептуальної системи і мови мозку (lingua mentalis), усієї картини світу, відображеної в людській психіці» [3, с. 90], тобто концепт – це своєрідна одиниця мисленнєвої діяльності, так званий квант структурованого знання. Взаємозв'язок концептуальної та мовної картини світу вмотивований схожістю їхніх внутрішніх структур: концептуальна картина світу може бути організована у вигляді ідеальних когнітивних моделей, а мовна – у вигляді тезаурусу, окремі блоки якого схожі із семантичними, асоціативними та тематичними полями.

Засобами вербалізації концепту на мовному рівні можуть виступати лексичні, фразеологічні, паремійні одиниці чи дискурс, і, відповідно, концептуальний аналіз полягає у фіксації та інтерпретації смислу цих одиниць. Метою концептуального аналізу є моделювання концепту та встановлення його зв'язків з іншими концептами,

що здійснюється шляхом не лише опису смислів кожного окремого слова, але й визначенням специфіки цілого концептуального поля і логічних відношень між його компонентами [2, с. 184].

До апробованих у сучасній лінгвістиці методів концептуального аналізу належить аналіз семантичного простору слова-імені концепту, який репрезентує, вербалізує та об'єктивує концепт і полягає в аналізі реалізації слова та його функціонування на різних рівнях мови: дослідженні словникових дефініцій, з'ясуванні етимології, дослідженні семантичної структури та можливості її розширення в текстах різної стильової та жанрової приналежності, виявленні словотвірних потенцій слова, вивченні входження слова до фразеологічних одиниць, аналізі синтагматичних зв'язків – сполучуваності з іншими словами в реченні.

Метою пропонованої розвідки є аналіз вербальної реалізації концепту UNDERSTANDING на матеріалі англійських лексикографічних джерел та вибірки з творів англійської та американської літератури, що дасть змогу простежити сукупність значень мовних засобів, що номінують концепт, та виявити основні когнітивні ознаки, що його формують. **Об'єктом** дослідження є мовні одиниці для позначення концепту UNDERSTANDING. **Предметом** – здатність вилучених одиниць вербалізувати концептуальні ознаки зазначеного концепту.

Осмислення і розуміння світу є невід'ємною частиною мисленнєвої та мовної діяльності. Феномен розуміння ізоморфний таким глобальним категоріям, як мислення, свідомість, пам'ять, усвідомлення, знання. Подібно до інших абстрактних явищ розуміння має когнітивну природу, відображаючи зв'язки та закономірності, що існують у світі та свідомості індивіда. За його допомогою відбувається процес набуття знань та уявлень, узагальнення людського досвіду, організовуються пізнавальні властивості.

Концепт UNDERSTANDING належить до універсальних категорій людства, оскільки він представлений якщо не у всіх, то у більшості культур та мов світу. Однак аналіз мовних засобів вираження концепту у певній мові дає змогу простежити закономірності структуралізації концепту, експлікувати його смислове наповнення, визначити ступінь вербалізації, вивчити множинність і різноманітність засобів реалізації концепту, відкриває перспективи окреслення закономірностей національно-мовного вираження та кваліфікації його частотності та регулярності.

Основними етапами дослідження концепту є побудова номінативного поля, аналіз та опис семантики мовних засобів, що входять у номінативне поле концепту, когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів – виявлення когнітивних ознак, що формують досліджуваний концепт як ментальну одиницю. Номіна-

тивне поле концепту визначаємо як сукупність мовних засобів, які об'єктивують концепт, що має комплексний характер, беручи до уваги, що концепт вербалізується в мові різнорівневими засобами: лексичними та фразеологічними одиницями, структурними та позиційними схемами речень, текстами та сукупностями текстів.

У номінативне поле концепту входять його номінації – ключове слово та його синоніми, його побудова здійснюється на основі використання різноманітних лексикографічних джерел – тезаурусних, синонімічних, тлумачних, етимологічних, фразеологічних словників. Компонентний та дескриптивний аналіз словникових дефініцій є важливим етапом вивчення структури концепту, оскільки лексична система, репрезентована у словниках, є відображенням специфіки мовної картини світу.

Концепт **UNDERSTANDING** є актуальним та комунікативно релевантним концептом англомовної концептосфери і представлений чисельним номінативним полем та об'ємною когнітивною структурою. Аналіз словникових дефініцій субстантиву *understanding* в англомовних тлумачних словниках [5; 7–9] дав змогу виділити основні мотивуючі ознаки, що відображають сам механізм формування та подальшого розвитку концепту:

	AHD	MED	OALD	CED
intelligence	+	–	–	+
knowledge	–	+	+	–
the ability to understand things, perception	+	+	–	–
individual or specified judgment or outlook; opinion	+	+	+	+
mutual agreement	+	+	+	+
sympathy	–	+	+	–

Розуміння сприймається як універсальна операція мислення, пов'язана із засвоєнням нового змісту, включенням його в систему традиційно складених ідей і принципів. Розуміння забезпечує встановлення зв'язку нових властивостей об'єкта пізнання з уже відомими суб'єкту, формування сенсу нових властивостей об'єкта і визначення їх місця й ролі в структурі розумової діяльності. Розуміючи щось, людина наділяє змістом об'єкти соціально-культурної та природної реальності й уводить їх тим самим у звичний світ.

Взаємозв'язок концептів UNDERSTANDING, KNOWLEDGE, INTELLIGENCE пов'язаний, насамперед, із взаємозумовленістю цих ментальних процесів. Розуміння – це впізнання об'єкта чи ситуації за допомогою органів чуття чи фізичного контакту, співвіднесення їх із попереднім досвідом. Знання передбачає розуміння, що, у свою чергу, передбачає здатність відрізнити об'єкт розуміння від інших мотивацій, в основі виникнення нового знання лежить розуміння існуючого на конкретний момент стану справ у реальному й концептуальному світі.

Знання і розуміння як складові когнітивного процесу взаємопов'язані, взаємозумовлені і передбачають одне одного. Знання як адекватне відображення об'єктивної дійсності включає розуміння, яке, однак, не зводиться до знання, а являє собою логічно побудовану реконструкцію

об'єктивної дійсності на основі знань. Разом із тим знання наділене більш об'єктивним характером, воно колективне, тоді як розуміння індивідуальне.

Аналіз мовного матеріалу дає змогу виділити такі когнітивні ознаки, які характеризують концепт UNDERSTANDING, що зближує його з концептами KNOWLEDGE і INTELLIGENCE: «розуміння сутності явища чи процесу»: *Each of us has to decide how we understand the 'authority' of the Bible* [AT9 181]; *Let us now look at the molecular disk in detail and try to understand why the gas seems to be so different there* [CRM 9707]; *With this in mind, we can now understand how the various 'communities' of the sea are arranged* [AMS 919]; «усвідомлення факту»: *By the date of the last epidemic it had been understood that the disease was mainly water-borne, and steps were at last being taken to secure a safe supply* [ACA 1149]; *She knew that Richard came from the castle and understood that his family was the family to which all the others deferred, but now instead of intimidating her Richard's status seemed to impart a sense of protection* [APU 473]; «володіння мовою»: *Yet most of them, if not all, understood English fairly well* [BN3 2026]; *Taking with him portly Dr Lloyd, a good surgeon from Guys who had joined us, and Dr Hill, in case they understood Spanish, our Medical Superintendent prepared to read the Riot Act* [B2E 389]; «здатність розбиратись у чомусь, практичне володіння чим-небудь, уміння робити з предметом те, для чого він призначений»: *I'm the one in our family who understands fences* [G36 1693]; *The creation of a model of the project which reflects time, cost and resources is a powerful tool for controlling costs, but there is little point in preparing a highly complex critical path network if only the author of the network understands how it works* [HSE 1185]; «інформація про суб'єкт, ерудованість»: *The reintroduction of the teaching of grammar does not mean that teachers need to neglect the subjective, creative, personal and expressive, for our ability to express ourselves depends on craft, and craft involves understanding of the forms of language* [CCV 653]; *The volume of the evidence is, unfortunately, not matched by our understanding of the organisation of production and dispersal* [CFK 928].

Лексичними репрезентантами поля Knowledge/Intelligence є субстантиви *conclusion, idea, notion, ability, awareness, cognition, erudition, familiarity, proficiency*, дієлова *know, cognize, be aware of, be conscious of, make out, acknowledge, make sense of, master, realize, figure out, find out, get the idea, get the picture, get the point, recognize*.

Кореляцію концептів UNDERSTANDING і INTERPRETATION і OPINION можна пояснити суб'єктивним змістом мисленнєвих уявлень людей про феномени реального та концептуального світу, що відзначаються індивідуальністю та варіативністю.

До когнітивних ознак, що формують концепт, відносимо «трактування, інтерпретація»: *His target of attack here is positivism, which we can understand as the identification of natural science with knowledge itself* [EAJ 63]; *In short, what we understand as the persistence of poverty may in fact be more complex, a function of new social relations tied to new forms of economic development* [BN8 128]; «думка, точка зору»: *I should add that my own understanding of literature is largely in aesthetic terms; at least, of poetry; where fiction and drama are concerned, aesthetic approaches can, at best, only be partial* [A1A 1342].

Лексичними репрезентантами поля Interpretation/Opinion є субстантиви *belief, conclusion, interpretation, judgment, opinion, perception, view, viewpoint*, дієслова *apprehend, figure out, find out, get the idea, clarify, make sense of, define get the picture, get the point*.

Розуміння як шлях пізнання соціуму, усвідомлення внутрішніх станів, потреб, поглядів інших людей перетинається з концептами SYMPATHY і AGREEMENT: *My girlfriend now understands me – she knows my happiness depends on surfing; Important feelings are shared and understood, and this can be enormously comforting to the survivors* [ASV 2685]. До когнітивних ознак, що визначають концепт, відносимо «симпатія», «співчуття», «толерантне відношення», «сприйняття», що реалізуються здебільшого дієсловом *understand* та субстантивом *understanding*, який актуалізується у висловах прикметниками *deep, mutual, great* тощо: *Instead, they have shared their hopes and fears and reached a deep understanding of their situation* [CBF 7253]; *The mutual understanding and growth of confidence which may be engendered by co-operative working can have valuable implications for family and home/ school relationships* [B2T 1449].

Лексичними репрезентантами номінативного поля Sympathy/Agreement є субстантиви *estimation, evaluation, valuation, agreement, affection*, дієслова *accept, sense, sympathize, tolerate, assimilate, comprehend*.

На основі проаналізованого матеріалу та лексикографічних джерел можна стверджувати, що ядром номінативного поля концепту UNDERSTANDING є слово-репрезент субстантивів *understanding*, ближню периферію концепту складають поля Knowledge/Intelligence, Interpretation/Opinion, Sympathy/Agreement, диференційований зміст яких формує смислову багатоплановість концепту в англійській мові, а інваріантний категоріальний елемент осмислення слугує основою об'єднання вказаних концептів у семантичний простір категорії UNDERSTANDING.

Результати здійсненої розвідки свідчать про те, що концепт UNDERSTANDING є відкритою системою, складові якої не тільки взаємодіють між собою, а й доповнюють одна одну, утворюючи цілісне поле концепту. Зміст концепту включає в себе все, що людина знає про цей феномен, її емоції, асоціації різного характеру. Мовні засоби являють собою механізм, за допомогою якого стає можливою часткова експлікація смислу та процесів його витлумачення у свідомості.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания, 1995, № 1, С. 37-67.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека : [монография] / Н. Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / [под. общ. ред. Е.С. Кубряковой]. – М. : МГУ, 2006. – 245 с.
4. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : [енциклопедичний словник] / І.Б. Штерн. – К. : «АртЕк», 1998. – 336 с.
5. AHD – American Heritage Dictionary. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ahdictionary.com/>.
6. BNC – British National Corpus. Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>.
7. MED – Macmillan English Dictionary. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.macmillandictionary.com/>.
8. OALD – Oxford Advanced Learner's Dictionary. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/>.
9. CED – Collins English Dictionary. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>

Остапчук Я. В. Концепт UNDERSTANDING: когнитивные признаки и номинативное поле

Аннотация. Статья посвящена проблеме реконструкции концепта UNDERSTANDING как фрагмента языковой картины мира. На материале англоязычных лексикографических источников и подборки примеров из произведений английской и американской литературы исследованы основные когнитивные признаки, которые формируют концепт, и проанализированы особенности его вербальной реализации.

Ключевые слова: языковая картина мира, концепт, концептуальная картина мира, концептуальный анализ, концепт UNDERSTANDING, номинативное поле, когнитивные признаки.

Ostapchuk Ya. Concept UNDERSTANDING: cognitive characteristics and nominative field

Summary. The article is devoted to the problem of reconstruction of the concept UNDERSTANDING as a component of worldview. On the material of anglophone lexicographical sources and set of examples from English and American literature the main cognitive characteristics which form the concept are investigated, the peculiarities of its verbal representation are analyzed.

Key words: worldview, concept, conceptual worldview, conceptual analysis, methods of conceptual analysis, concept UNDERSTANDING, nominative field, cognitive characteristics.